

Egy nagyszerű botrányfilm

ÁMEN az önfeláldozásra

A téma és a történet nem ismeretlen előttünk. A Soának hatalmas irodalma, filmes tára, színi pályája van. Idén újra előtérbe került a téma, hiszen e tárgyban íródott regényért kapott Nobel-díjat magyar író, ezáltal kiváltva a többség csodálatát és egy hangos, kedvesen frusztrált csoport haragját. Mintha a Soá nem lehetne egy életrajz, egy korszak része! Mintha az iszony netovábbja nem lehetne ugyanolyan életélmény, mint bármi más. Mi újat mond ebben a témában Costa-Gavras ÁMEN című filmje?

Sokan gondolják, hogy a Soáról beszélni nem is kell, mert beszélnek róla eleget. Nem. Legfeljebb kilóra elég a beszéd, érdemi diskurzus, valódi drámák felmutatása alig folyik. Az esemény nevének kiejtése és a még élő megszenvedettek kárpótlása – körülbelül itt tartunk. Még azt is hozzátenném, ez a fajta közbeszéd inkább rongálja a valódi tisztázás esélyét, mint javítja, s teret ad olyan fogalmak elburjánzásának, mint a mostanában nálunk is hallható holokausztbiznisz.

Erről a felfoghatatlan iszonyatról kell és lehet beszélni, de csak tehetségesen szabad. Értelmesen, elkötelezetten, tehetségesen kell beszélni a Soáról. Úgy, hogy ez a történelem része, nem az ördög műve, hanem embereké. Meg kellene értenünk, hogy jöhetett létre ez az iszonyat, mert a megértés tarthat vissza minket, s csak a megértés segít a felismerésben. Korunk legjobb filmje egy gettóban játszódik. A Schindler listája shakespeare-i formátumú remekmű, ezt a maga nemében nehéz lesz felülmúlni. Nem is kell. De még Spielberg is érintett. Távoli rokonai sorát pusztították el. Ettől még remek a remek, de sohasem árt, ha az úgynevezett kívülállók is felteszik az ujjukat: én is szeretném elmondani a magam verzióját. A zsidóüldözés nem zsidó ügy, hanem emberi sorskérdés. Csak akkor emészthetjük meg, dolgozhatjuk fel, ha minél több, személyében el nem kötelezett ember foglalkozik a témával. A néző szereti, ha olyanok tesznek bizonyosságot, akiket nem lehet elfogultsággal vádolni. Akit nem nevezhet ki az üzlet haszonélvezőjének a jobboldali jobbindulat.

Costa-Gavras ilyen ember. Híres ember. Világhírű ember. Politikai filmekkel lett világhírű. Olyan korosztályhoz tartozik, amelyből még politikai filmekkel is világhírű lehetett valaki. A vietnami háború idején a nagy filmek politikai filmek voltak. Csak később termelte ki ostoba vigyorát az amerikai álomgyár, és csak később kellett kényelmesebb moziszékekről együtt vigyorognunk velük. Ifjúkorunk mozijában keményebb volt a szék, s szintúgy keményebb a mondanivaló. E korszak egyik hőse volt a vásznon a görög Costa-Gavras.

Costa-Gavras egy drámához nyúlt, ami tőle szokatlan, hiszen ő általában magához a történelemhez nyúl. A történelem a világ legjobb drámája. Jobb, mint Shakespeare, amint erre 1989. július hatodikán rájöttem. Addig is sejtettem, hogy a való világ (kis vével) legyérhetetlen konkurencia a drámasz számára, de aznap megtudtam. Aznap rehabilitálták Nagy Imrét. És aznap halt meg Kádár János. Ilyet nem lehet írni. Ez leírva giccs. Ilyet csak az élet ír, felülírva és beteljesítve minden dramaturgiát. Costa-Gavras eddig ezt a tökéletes, fergeteges szerzőt dramatizálta. Most alább nyúlt néhány fiókkal. Kivett belőle egy ismert, híres, de balsorsú

drámát.

Rolf Hochuth A helytartó című darabja címében világhír?. Színházjáró kultúremler tudja, van egy ilyen című "híres darab", ám nem valószínű, hogy látta is. A darab majd negyven éves. Szerzője Amerikában próbálta sikerre vinni, kevés sikerrel. A nagy turné, a darab világsikere elmaradt. Azonban lett a siker helyett úgy támasztotta világhír, mellyel amúgy a szerző nem tudott élni. Egyszerű okból: nem volt igazán jelentős drámaíró Rolf Hochuth. Ez a darabja ismert és semmi több. De – ez sem jó. Ezért is ültem kételkedve a fotelben. Mit kezd egy bővér? rendező egy didaktikus darabbal? Mire megy egy alapvetően statikus színi világú történettel? (Emlékszem a darab magyar színpadi megvalósítására. A téma ellenére nagyon kemény volt a szék.)

Ez más. Costa-Gavras sokkal jobb művész a darab írójánál. Lehet, hogy csak a darab híre kellett neki? Vagy a különben rosszul kibontott alapszituáció?

A történet hőse egy Pilátus helytartóhoz hasonló modern kézmosó, Pacelli bíboros. Az a Pacelli bíboros, akit nagyon szerettek a magyarok, mert eljött közénk és beszédet mondott a koronautaztatáshoz hasonlatos dizájnú Eucharisztikus Világkongresszuson. Látták messziről integetni, ennyi elég is a magyarnak, a későbbi XII. Pius, ez a szikár, nagyon zárkózott ember egy kicsit magyarrá is vált ez által.

XII. Pius a történetben kezét mossa. Lélekben. XII. Pius sajnálta az embereket, akik elpusztultak a háborúban. Az emberek közé némi nagyvonalú jóindulattal, egy kicsit erőt véve magán, azt a népet is besorolta, amely népből különben munkáltatója származott. Pacelli nem szerette Hitlert és nem szerette az erőszakot. Ennyire futotta tőle. Nem sok.

A helytartó és a belőle készült ÁMEN című film azonban – címe ellenére – nem XII. Pius drámája. A történet hőse két ember. Az egyik vegyész, a másik pap. Az egyik német, a másik olasz. Az egyik kispolgárivadék, a másik az egyik legrangosabb olasz arisztokratacsalád sarja olyan lehetőségekkel, hogy akár maga is pápa lehet egyszer. A történetbe véletlenül kerülnek. Egyik hősünk vegyész. Fontos tudni róla, hogy kit? nő vegyész. Ért a kémiaihoz, aminek egy háborúban látszatra kevés haszna van, de ez az értelem jó lehet víztisztítás és más ügyek rendbetételére. Márpedig a győzedelmes birodalmi hadseregben rendnek kell lenni és tiszta víznek a pohárban. Vegyész bárkiből lehet, akinek van hozzá készsége. Attól még nem gyilkos. Mellesleg SS-tiszt, ez utóbbi minőségében a leghatékonyabb emberlő hivatásrend felkent tagja. Tag, de mégsem ölt embert. Hisz ne feledjük, vegyész. Utólag, a nagyon tisztelt utókor gyakran felteszi a kérdést, hogyan lehetett, hogy hiszen olyan jóra való fiú volt? Hogyan lehetett? Így. Vízet tisztítani hívták, nem embert ölni. A történelem ritkán kérdez olyat, hogy "akarsz-e gyilkos lenni". Olyat kérdez, hogy szereted-e a hazádat? Akarsz-e érte dolgozni? S erre válaszolja az ember, hogy nem? Ráadásul neveltetése elkötelezett, apja az utolsó percig hisz a győzelemben.

A tiszt vegyészként találkozik egy rendkívüli találománnyal, amit Cyklon-B gáznak neveznek. Gyors és biztonságos. A mellékhatásokról nem kell megkérdezni orvost, gyógyszerészt. Nincs, aki megkérdezze. A tiszt látja. Mellesleg mi nem látjuk. A film egyik legnagyobb bravúrja, hogy az iszonyatot annak melodramatikus bemutatása nélkül mutatja meg. Üres tehervonatok járnak a síneken. Nem láthatjuk, hogy üresek-e, de nincs halálsikoly, hullahegy, semmi, amit mi magunk ne láthatnánk mindennap. Ez egy másik dramaturgia. Német tiszték kémlelnek befelé egy nyíláson. Odabent csendben hat a Cyklon-B. Ennyit látunk, a többi hozzá kell képzeljünk más filmekből.

Az arcokon szkeptikus érdeklődés. Egy arcon döbbenet. Ő vegyész volt egészen mostanáig. Mostantól társ. Büntárs. Két útja van. Az egyik a hagyományos, a "parancsra tettem"

óraütés-gyakoriságú szövege. Ő a másik útra lép. Vallani próbál. Társakat keres. De társak nem nagyon akadnak. A katolikus egyház fellép az elmebetegek elgázosítása ellen. Mert azok között katolikusok is vannak. Olyan elmebetegek, akik jártak hittanra. Értük kár. A zsidók azonban csupán zsidók, hiába akad közöttük néhány Einstein-, Neumann-, Heisenberg-szer? figura. Az is lényegtelen, hogy nem is néhány. A világ legkreatívabb népe szemétnek van nyilvánítva, pártilag. A kor sem kedvez nagyvonalú, humánus gesztusoknak. A német nép fiai szintúgy véreznek a frontokon. Valódi vért. Nem mind gyilkosnak született, sőt kevés született annak. Hétmillió német katona pusztul el a világ ellen vívott, magakezdeményezte egyenlőtlen harcban. Akkor mit akar ez az SS néhány (millió) zsidóval? De a film sokkal jobb, mint hogy a német fajelmélet elítélése által okozzon olcsó borzongást. Bemutat egy utat.

A tiszt állítása ugyanis hihetetlen. Mindenki úgy tudja, hogy ezek a vonatok munkatáborokba mennek. Munkaerő pedig kell, hadd dolgozzon a berlini ügyvéd, Göbbels egykori cégtársa egy lengyel gyárban. Kell a munkaerő, a munkások Sztálingrádnál védekeznek éppen. Amikor mi most értetlenül szemléljük a kor "cinizmusát", valamit ne feledjünk el. Az egyszer? ember számára az akkor majdnem hihetetlen volt. Mi most tudjuk, mi történt és közelítő számadatokat is tudunk. Akkor enyhén fogalmazva sem szerepelt a lapok címdalán a táborok telefonszáma és az ott dolgozók személyi adatai. Ha volt államtitok, ez a legtitkosabb államtitok volt. S ha valakivel kegyetlen dolgokat kívánnak megismertetni, akkor inkább a számára szimpatikusabb információban hisz. Adott egy rendszer, ami tagadja és vele szemben egyetlen ember, aki állítja.

Mitől tér meg ez az egyetlen náci?

Valószínűleg a látványtól. De miért csak ő, és miért nem a többi is? Erre csupán egyetlen egyszerű válasz van: csak. Nem túl bővérű dramaturgiai okozat. Viszont valós. Nem kell hozzá zsidó származású első szerelmet költeni, nem kell kitért nagymamát sem, elég az, hogy hősünk látja, és nem akarja vállalni tovább. Mindent megpróbál, adatokat is gyűjt. Politikai szövetségese nincs, nem lehet. Az ellenség neki is ellenség, ő nem világpolgár, ő német. A pápa a keresztény világ ura, a szeretet apostola, minden ember testvére – a tiszt így tudja, ezt tanították neki. Hosszú küzdelem árán talál egy partnert magának, a fiatal főrend? papot. Az igazi dráma az övé, bár nem szerencsés rangsorolni. Az ifjú pápaaspiráns kihasználja a lehetőséget és referál a pápának. Ezért megfeddi atyja, akinek első az etikett, második az emberiség. Ettől van ott, ahol van, és ezért vannak amazok másutt. A pápa megígéri, hogy nagy karácsonyi beszédében kifejti álláspontját, de a reveláció elmarad. Néhány fakó célzás, néhány szolid közhely, mindenki értse, ahogy akarja. Ekkor jön rá a rádiót hallgató két ember, hogy már csak önmagára számíthat, míg a másik szobában az új Európán osztoznak képzeletben német családapák.

A dráma ettől dráma. Akkor, amikor egy ember kénytelen magára venni a terhet s önmaga önző, egyéni érdeke ellen cselekedni. Önmaga ellen? Nem. Attól dráma, hogy konfliktusba kerül egymással két ember, egy emberen belül. Az egyik, aki teljesíti az elvárásokat, de képtelen megegyezni a lelkiismeretével. A másik, akinek van lelkiismerete, és önmaga értékrendje szerint kíván élni. Nem nagy luxus, ez az igazi önzés, csak mégis ez a legnagyobb tett. Maradni ön-

magunknak. Önfeláldozás? Nem. Önvédelem. Egy nagy magyar költő szavával: a nyomorító hatalmakat sziszegve sem szolgáló ember belső elhívása. Egy katona és egy pap. Az emberi faj két végformája. A két legtávolabbi embercsoport egy-egy képviselője. Vállalják.

A lelki dráma a papban súlyosabb. Ricardo nem csupán pap. Keresztény. A kettő szerencsés esetben egybeesik, szerencsétlenebb esetben nem. Rossz helyre születtem, mert ritkán

találkozhattam ilyen szerencsés esetekkel az önválasztottak házában. Ez a pap nem hős, nem öngyilkostípus, hanem egyszerűen keresztény. Jézus népének meg minden más népnek a papja. Vállalja. Felteszi magára a sárga csillagot. Saját lábán kimegy a pályaudvarra és felszáll a tehervonatra. Felsegít, előreenged másokat. Vállalja a sorsát. Vállalja akkor is, amikor már tudja, neki is együtt kell halnia a választott nép halálra választottjaival. Nincs másik útja. Őt az Úr hívta el, neki nem egyháza már az, amelyik csendben imádkozik, hosszú fehér kesztyűben a szellem hívása nélkül, emlékezetből. Akadtak ilyen papok. Szent emlékezet? Kolbe atya a leghíresebb közülük. Ők megtudtak valamit abból az elhívásból, ami nélkül jobb, ha egyéb foglalkozást választ valaki. Ez a lenyűgöző az ő sorsában. Úgy választ, hogy valójában nincs más választása, mint a hivatás. Jézus szüleinek testvérei között végzi. Jó helyen. Ebből sem látunk semmit. Csak bejön egy búcsújelenetre, majd kivezetik.

Az SS még szomorúbban végzi. Ő, a szemfelnyitó, a győzőknek csak egy a fasiszták közül. A fasisztánál is gyanúsabb fasiszta. Öngyilkos lesz cellájában. A civilnek, a csak emberi léptékben élőnek, a nem hívőnek, a csak tisztességesnek nincs megváltás. Nincsenek jó és gonosz hatalmak, vesztők és győzők vannak. Bűntársak a győztesek szemében. Az igazmondó SS nem kell a németeknek, mert igazmondó, nem kell a győzőknek, mert SS. Aztán húsz év múlva rehabilitálják. Ahogy szokták. A következő generációban mindig adódik egy lelkiismeretes hivatalnok. Emberi sors. Az igazság nem kell. A magányos hős elbukik. Hazája romokban, az új világban ő csak egy bűnös, akit ráadásul lelkiismerete is terhel: csak akart segíteni, de nem tudott.

Costa-Gavras filmjét ajánlom mindenkinek, aki szeret gondolkodni.

http://www.hetek.hu/hatter/200211/amen_az_onfelaldozasra

2. Ámen? XII. Piusz és a nácik

Írta: Grósz András

2009 június 11., csütörtök 08:50

XII. Piusz már bíborosként náciellenes volt: 1935-ös lourdes-i beszédében a náciakat "szerencsétlen plagizátornak" nevezte, akiket "elragadott a faj-és vérkultusz babonája", majd a Vatikánban tevékenyen részt vett annak az 1937-es pápai enciklikának (Mit brennender Sorge) kidolgozásában, mely Hitler rendszerét világosan és egyértelműen elítélte, kinyilvánítva, hogy "Aki a fajt, a népet, vagy az államot, vagy az államformát, az államhatalom hordozóit vagy az emberi közösség egyéb alapértékeit kiemeli földi értéksorrendjükből s mindennek, még a vallási értékeknek is legfőbb zsinórmértékévé teszi, s bálványimádóan isteníti, az felforgatja és meghamisítja a dolgoknak Istentől alkotott és megszabott rendjét."

Krisztusi feszületből náci horogkereszt - hirdették néhány évvel ezelőtt a fővárosi hirdetőoszlopok a görög Costa-Gavras filmjét, közepén az öles betűs címmel: Ámen. Különösen fontosnak tűnt e hamis mítoszt sugalló film megjelenése akkor, amikor ráadásul XII. Piusz pápa szentté avatásának lehetőségéről beszélt a világ közvéleménye - és állította emiatt pellengérré a Vatikánt...

A mű szerint a második világháború poklában egy SS-tiszt és egy jezsuita pap folytat magányos harcot a halálra szánt zsidók megmentéséért, ám küzdelmüket gátolja a náci vezérkar ébersége és különösen a XII. Piusz vezette katolikus egyház nemtörődömsége és tétlensége, így két főhősünk a kudarcok és csalódások hatására, lelkiismeretétől hajtva a halálba menekül. A koncepció világos: a pápa és az egyház "bűnrészes" a háborús borzalmakban a deportálások nyílt elítélésének elmaradása miatt, s már-már a náciikkal való cinkos összekacsintás vádja is megfogalmazódik akkor, amikor a film végén - mintegy a nézők felé tett utolsó rendezői üzenetként - felszabadultan lapogatja egymás hátát a nemzetközi törvényszék ítélete elől menekülő háborús bűnös náci katonatiszt és a számára menedéket és külföldi országba "egérutat" biztosító olasz püspök. Összenő, ami összetartozik! Ámen - sugallja az alkotás. Ámen?

Érdemes a filmbeli témát a történelmi tények tükrében megvizsgálni, annál is inkább, mert az elmúlt években szinte rendszeresen ismételtetett toposzá vált a második világháború pápájának, XII. Piusznak elítélése és bírálata a magát mértékadónak és függetlennek tartó értelmiség körében. Mindenekelőtt nem árt leszögezni, hogy a film az 1960-as évek elején bemutatott A helytartó c. dráma alapján készült, mely XII. Piuszt és a Vatikánt azzal vádolja, hogy - bár tudott a zsidók deportálásáról - nem emelte fel nyilvánosan a szavát a rémtettek ellen, s ennek okaként a pápa németbarátságát, sőt az Egyház antiszemita hagyományát jelöli meg, nota bene azt sugallja, hogy az áldozatok millióinak vére az egyházfő lelkén szárad. A mű és ezen állítások szerzője az a Rolf Hochhuth, aki korábban a náci SS tagjai közé tartozott...

A drámán keresztül közvetített vádak termékeny talajra hullottak, a nemzetközi sajtóban sorra

jelentek meg a XII. Piuszt bíráló írások és olyan lejáratókampány vette kezdetét, amely a mai napig tart. Ideje tehát, hogy számot vessünk a tényekkel: XII. Piusz már bíborosként náciellenes volt: 1935-ös lourdes-i beszédében a nácikat "szerencsétlen plagizátornak" nevezte, akiket "elragadott a faj-és vérkultusz babonája", majd a Vatikánban tevékenyen részt vett annak az 1937-es pápai enciklikának (Mit brennender Sorge) kidolgozásában, mely Hitler rendszerét világosan és egyértelműen elítélte, kinyilvánítva, hogy "Aki a fajt, a népet, vagy az államot, vagy az államformát, az államhatalom hordozóit vagy az emberi közösség egyéb alapértékeit kiemeli földi értéksorrendjükből s mindennek, még a vallási értékeknek is legfőbb zsinórmértékévé teszi, s bálványimádóan isteníti, az felforgatja és meghamisítja a dolgoknak Istentől alkotott és megszabott rendjét." Az 1939-ben pápává választott XII. Piuszt többször érte az a - filmben is gyakran megfogalmazott - vád, hogy miért nem emelte fel szavát nyilvánosan a zsidó deportálások ellen. Talán éppen azért, mert érezte azt az óriási felelősséget, mely az áldozatok érdekében ebben a helyzetben ránehezedett. Ha nyíltan fellép, véglegesen megpecsételődött volna a nácik által elhurcoltak sorsa, mint ahogy ez Hollandia 1940-es német lerohanásakor megtörtént, amikor a helyi püspöki kar erélyes tiltakozása miatt a megszállók bosszúból sokkal több embert hurcoltak haláltáborokba, mint amennyit eredetileg terveztek.

A pápa így a kockázattal járó nyilvános fellépés helyett a földalatti tevékenységet és a konkrét segítséggel járó titkos, egész Európára kiterjedő mentőakciók szervezését választotta, így közvetve és közvetlenül 860 ezer zsidó életét mentette meg, s ezt a zsidó Jad Vashem Intézet feljegyzései is megerősítik. Erőfeszítései ellenére XII. Piuszt nyomasztotta a kényszerű hallgatás: "Gyakran aggasztóan nehéz eldönteni, vajon a helyzet visszafogottságot és bölcs hallgatást követel-e, vagy inkább tiszta beszédet és erős cselekvést. Mindez sokkal keserűbben kínoz bennünket, mint azok a fenyegetések, amelyek békénkre és biztonságunkra nyomasztóan nehezednek házunkban." - írta 1944. március 3-án Frings kölni bíboros-érseknek. A pápa határozott életmentő tevékenységével kivívta a náci Németország haragját és gyűlöletét ("zsidó háborús bűnösök szócsövének" tekintették), ám a háború után több ezer megmenekült zsidó szeretete áradt felé.

1955-ben tizennégy országból származó izraeli zenész Paul Kletzki vezényletével a pápa jelenlétében előadta Beethoven VII. szimfóniájának második tételét "elismerésük és hálájuk jeléül Őszentségének azért a nagyszabású humanitárius tettért, amelyet a második világháború alatt nagyszámú zsidó megmentése érdekében hajtott végre." XII. Piusz tevékenységének hatására Israel Zolli római főrabbi áttért a katolikus hitre, Halevi Herzog, Izrael főrabbija 1956-ban áldását küldte a pápának a zsidóság érdekében végzett cselekedeteiért, Golda Meir izraeli miniszterelnök "a béke nagy védelmezőjének" nevezte, olyan személynek aki "felemelte szavát, hogy elítélje az üldözőket és együtt érezzen az áldozatokkal", David Dilan, New York rabbija "nem zsidók közt igaznak" nevezte. A zsidóság kiállt XII. Piusz mellett, így Hochhuth drámáját olyannyira sértőnek találta, hogy 1963-ban a Habima (az izraeli nemzeti színház) levette műsoráról. Érdemes megjegyezni, hogy ezzel szinte egyidőben hazánkban elkezdte játszani a darabot a Thália Színház, egyértelműen a katolikus egyház lejáratása céljából.

Az embernek az az érzése, hogy az Ámennel is ugyanez lehetett a cél: egy, a történelmi tények elferdítésére és prekoncepcióra épülő film elkészítése, mely kétségkívül látványos elemekkel és

gazdag művészi megoldások alkalmazásával tör jogtalanul pálcát és mond sommás ítéletet XII. Piusz és a katolikus egyház felett, tág teret adva olyan - a két szélsőséges ideológia és a mai liberális közgondolkodás által előszeretettel propagált - rossz és alapvetően hamis képzeteknek, amelyek az egyházat mint pocakos, fafejű, fényűző és érzéketlen papok gyülekezetének állítják be, élén a pápával, aki a római zsidók deportálása idején papagájaival foglalatoskodik télikertjében...

Tűzzel játszik az, aki a tények meghamisításával és a valóság hamis színben való ábrázolásával tudatosan hangulatot kelt és gyűlöletet szít egy adott közösség ellen. Ez a film is mondanivalójának lényegével, a nácizmus és kereszténység torz, morálisan és történetileg teljességgel elfogadhatatlan összemosásával mintha provokatívan erre tett volna kísérletet. Így számunkra nem maradhat más feladat, mint hogy - az Egyház múltbéli vétkeinek és mulasztásainak ismeretében - alázatos határozottsággal és következetességgel álljunk ki azon krisztusi értékek mellett, amelyek XII. Piusz pápát és munkatársait is áthatották a világégés poklában az üldözöttek megmentése érdekében

<http://www.konzervatorium.hu/cikkeink/kulturaeletmod/181-amen-xii-piusz-es-a-nacik>